

BOLALAR HUQUQLARI VA ULARNI HIMOYA QILISH MUAMMOSINING DOLZARBLIGI

Mansurov Oybek Olim o'g'li

Mustaqil izlanuvchi

E-mail: oybekjono585@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola asosan, bolalar huquqlari va ularni himoya qilish muammosining dolzarbligi va shuningdek, bu borada berilgan taklif va xulosalarga bag'ishlangan.

Kalit so'zlar: bolalik, bolalar huquqlari, bolalar huquqlarini himoya qilish.

АННОТАЦИЯ

Данная статья в основном посвящена актуальности проблемы прав детей и их защиты, а также высказанным в этой связи предложениям и выводам.

Ключевые слова: детство, права детей, защита прав детей.

ABSTRACT

This article is mainly devoted to the relevance of the problem of children's rights and their protection, as well as the suggestions and conclusions given in this regard.

Key words: childhood, children's rights, protection of children's rights

Bolalar huquqlari; voyaga etmaganlarga nisbatan qo'llaniladigan inson huquqlaridir. O'zbekistonda bolalar huquqlari muammosi doimo mavjud bo'lib kelgan. Bola huquqlarini ta'minlash va himoya qilish masalalari; faoliyati ta'minlashga qaratilgan davlat organlari tizimini yanada isloh qilish va qonunchiligimizda bugungi kunda ba'zi bir jihatlar to'liq hal qilinmagan.

UNICEF tomonidan rasmiy ma'lumotlarni global darajada o'rganish shuni ko'rsatadiki, Sharqiy Evropa va Markaziy Osiyo davlatlaridagi muassasalarda yashayotgan bolalar soni hamon yuqori bo'lib qolmoqda - har 100ming boladan 666 tasi.

Bu dunyo miqyosidagi ko'rsatkichdan – 100ming boladan 120tasi – besh barobar yuqoridir. 2016 yildagi rasmiy ma'lumotlarga ko'ra, O'zbekistonda har 100 ming boladan 255 tasi internat muassasalarida tarbiyalanadi. Bu raqam mintaqadagi ko'rsatkichdan past bo'lsa-da, global ko'rsatkichga nisbatan ancha yuqoridir.

Afsuski, barcha bolalar huquqlari muntazam ravishda suiiste'mol qilinadi yoki buziladi. Bu tug'ilishdan boshlanishi mumkin. Misol uchun, dunyo bo'ylab taxminan

290 million bolaning tug‘ilishi ro‘yxatga olinmagan, shuning uchun ularning yuridik shaxsi yoki mavjudligini tasdiqlovchi hujjati yo‘q. Bu ularning hayoti davomida o‘z huquqlarini talab qilishini deyarli imkonsiz qiladi - bu ular yoshi ulg‘ayganlarida maktabga bora olmasliklari, tibbiy yordam olishlari yoki ish topa olmasligini anglatadi.

Kam daromadli mamlakatlardagi qizlar qonuniy shaxsga ega bo‘lishlari va huquq va xizmatlardan foydalanishlari uchun atigi 50/50 imkoniyatga ega.

Dunyo bo‘ylab 61 milliondan ortiq bola boshlang‘ich maktabga bormaydi. Har yili taxminan 150 million qiz va 73 million o‘g‘il jinsiy tajovuzga uchraydi. Ba’zi mamlakatlarda to‘qqiz yoshga to‘lgan qizlar majburan turmushga chiqariladi va olti yoshli bolalar jinoiy sudlarda kattalardek hukm qilinadi. Har yili kamida 330 000 bola muhojir yoki qochqin bo‘lgani uchun 80 mamlakatda immigratsiya hibsxonasida saqlanadi. Ko‘pchilik ota-onadan va oiladan majburan ajratilgan.

2019-yilda har olti boladan biri o‘ta qashshoqlikda yashadi – bu bolalarni oiladagi zo‘ravonlik, bolalar mehnati, jinsiy ekspluatatsiya, o‘smirlar homiladorligi va yosh turmush qurish xavfini oshiradi. Covid-19 pandemiyasi davrida bu raqam sezilarli darajada oshdi.

Yuqoridagi ma’lumotlardan kelib chiqsak tadqiqot muamosining dolzarbligi va samarali modelini yaratish uchun ilmiy rivojlanish zarurligini keltirib chiqaradi. Ayniqsa, yetim va ota-ona qaramog‘isiz qolgan bolalar bugungi kundagi muamoli vaziyatligicha qolmoqda. Shuning uchun qiyin hayotiy vaziyatlarga tushib qolgan bolalarning huquqlari, hayoti va sog‘lig‘ini himoya qilish psixologik, pedagogik, ijtimoiy madaniy muhitni yaratish muammosi o‘z dolzarbligini saqlab qolmoqda¹.

Bola huquqlarini himoya qilish uchun dastlabki harakatlar 1917 yilda BMT Bosh Assambleyasida bola va uning huquqlari muammosi yili deb qaraldi. Bolalar huquqlari muamosining dolzarbligi to‘g‘risida me’yoriy hujjatlar ishlab chiqish boshlandi bu borada Save the Children uyushmasi², Bolalar jamg‘armasi BMT(UNICEF) va Bola huquqlari to‘g‘risidagi konventsiya (CRC) inson huquqlari bo‘yicha eng umume’tirof etilgan hujjat bo‘lib, ikkitadan tashqari dunyodagi barcha davlatlar tomonidan ratifikatsiya qilingan. Konventsiya bolalarning barcha inson huquqlari - fuqarolik, siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlarini yagona hujjatda o‘z ichiga oladi. Konventsiya BMT Bosh Assambleyasi tomonidan 1989-yil 20-noyabrda qabul qilingan va 1990-yil sentabrda kuchga kirgan. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining 1992 yil 9 dekabrda 757-XII-sonli qarori bilan ratifikatsiya qilingan³.

¹ Актуальность проблемы прав ребенка и его защиты <https://cyberleninka.ru/article/n/aktualnost-problemy-prav-rebenka-i-ego-zaschity>

² <https://www.savethechildren.net/what-we-do>

³ <https://lex.uz/ru/docs/-135679>

Birlashgan Millatlar Tashkilotining Inson huquqlari bo'yicha komissiyasining umumiy tamoyillaridan biri shundaki, bolalar o'zlariga taalluqli barcha qarorlarda ishtirok etish va ularni tinglash huquqiga ega. Ishtirok etish huquqlari bolalarning yetuklik darajalari bilan bog'liq va shunga mos ravishda qo'llaniladi. Bu ularning rivojlanishini qo'llab-quvvatlash uchun, lekin bu har bir kishiga yaxshi ma'lumotga ega qarorlar qabul qilishga yordam beradi. U jamiyatni mustahkamlaydi.

Kattalar singari, bolalar ham o'z fikrlarini bildirish va yoki norozilik bildirish huquqiga ega. Bugungi kunda butun dunyoda yoshlar va bolalar bu huquqdan foydalanmoqda.

Siyosiy jarayonda bolalarning fikrini eshitish va hisobga olish kerak

Bolalar odatda ovoz bermaydilar va an'anaviy ravishda siyosiy jarayonlarda qatnashmaydilar. Bolalarning fikr-mulohazalariga alohida e'tibor berilmasa - uyda va maktablarda, mahalliy hamjamiyatlarda va hatto hukumatlarda bildirilgan - bolalarning fikrlari ularga hozir yoki kelajakda ta'sir qiladigan ko'plab muhim masalalar bo'yicha eshitilmaydi.

Bolalar hayotni butunlay qaram mavjudotlar sifatida boshlaydilar

Bolalar mustaqillikka erishish uchun zarur bo'lgan tarbiya va yo'l-yo'riq uchun kattalarga tayanishi kerak. Bunday tarbiya ideal tarzda bolalar oilalarida kattalardan topiladi, lekin birlamchi kattalar tarbiyachilari bolalarning ehtiyojlarini qondira olmasalar, davlat asosiy burchi sifatida bolaning eng yaxshi manfaatlariga mos keladigan alternativani izlashi kerak.

Jamiyatdagi ko'plab o'zgarishlar bolalarga nomutanosib va ko'pincha salbiy ta'sir ko'rsatmoqda

Oila tuzilmasining o'zgarishi, globallashtirish, iqlim o'zgarishi, raqamlashtirish, ommaviy migratsiya, bandlik shakllarining o'zgarishi va ko'plab mamlakatlarda ijtimoiy ta'minot tarmog'ining qisqarishi bolalarga kuchli ta'sir ko'rsatmoqda. Ushbu o'zgarishlarning ta'siri, ayniqsa, qurolli to'qnashuvlar va boshqa favqulodda vaziyatlarda halokatli bo'lishi mumkin.

Bolalarning sog'lom rivojlanishi har qanday jamiyatning kelajakdagi farovonligi uchun juda muhimdir

Ular hali ham rivojlanayotganligi sababli, bolalar kattalarnikidan ko'ra ko'proq - qashshoqlik, noto'g'ri tibbiy xizmat, ovqatlanish, xavfsiz suv, uy-joy va atrof-muhitning ifloslanishi kabi yomon turmush sharoitlariga nisbatan zaifdir. Kasallik, to'yib ovqatlanmaslik va qashshoqlik oqibatlari bolalarning kelajagiga va shuning uchun ular yashayotgan jamiyatlarning kelajagiga tahdid soladi.

Farzandlarini yo‘qotish jamiyat uchun juda katta xarajatlar

Ijtimoiy tadqiqotlar natijalari shuni ko‘rsatadiki, bolalarning dastlabki tajribalari ularning kelajakdagi rivojlanishiga sezilarli ta‘sir qiladi. Ularning rivojlanish jarayoni ularning hayot davomida jamiyatga qo‘shgan hissasini yoki narxini belgilaydi¹.

O‘zbekistonda bolalarni himoya qilish tizimining tarkibiy qismlari institutsional darajada bo‘lishiga qaramasdan, kadrlarning yetishmasligi, moliyalashtirishning yetarli emasligi va idoralararo muvofiqlashtirishni yo‘qligi tufayli samarali faoliyat ko‘rsatilmaydi. Zo‘ravonlik, shafqatsiz munosabat, beparvolik yoki tasodifiy shikastlanishga duchor bo‘lgan bolalar har doim ham tegishli himoya xizmatlarini olmaydilar va ko‘pincha maxsus muassasalarga joylashtiriladilar. O‘zbekiston Xotin-qizlar qo‘mitasi tomonidan 2017 yilda olib borilgan bola huquqlarini himoya qilish tizimini baholashda mahalliy hokimiyat organlari va ta‘lim, va sog‘liqni saqlash sohasi mutaxassislari himoyaga muhtoj bolalarni aniqlash va ularning ehtiyojlarini qondirish uchun kerakli bilim, ko‘nikma va vositalar bilan ta‘minlanmaganligini ta‘kidladilar. Bola himoyasi bilan bog‘liq masalalar bo‘yicha ma‘lumot ham cheklangan.

UNICEF hozirda O‘zbekiston hukumatiga yuqori darajadagi texnik yordamni ko‘rsatmoqda, bu esa bolalar uchun milliy harakat rejasini ishlab chiqish orqali siyosatni ishlab chiqish va tizimni isloh qilishga qaratilgan. Bolalarni himoya qilish tizimini takomillashtirish rejasini, holatlarni o‘rganish va o‘z ichida asosiy xizmatlarni yondashuv doirasida taqdim etuvchi ijtimoiy ishlarga sarmoyani kiritadi. Mahalliy hokimiyat organlari va xizmat ko‘rsatuvchilar tomonidan tuman darajasidagi ehtiyojmand bolalar va oilalarning ehtiyojlarini aniqlash va ularni ehtiyojlarini qondirish uchun salohiyatini oshirish, bolalarni muassasalarga joylashtirishni oldini olish va bolani farovon oila muhitida yashash huquqini amalga oshirishga yordam beradi.

UNICEF Xotin-qizlar qo‘mitasi bilan hamkorlikda O‘zbekistondagi bolalarni himoya qilish tizimini baholadi va bolalarni himoya qilish tizimini mustahkamlash uchun asos yaratdi, bu esa mamlakatning keng ko‘lamli va ma‘muriy islohotlar kun tartibiga kiritiladi (2018-2021 yillar). Islohotlar bo‘yicha muhim tavsiyalar holatlarni o‘rganish yondashuvi orqali amalga oshiriladigan ijtimoiy hodim kasbiga sarmoya qilishni va Homiylik va Vasiylik, hamda tuman darajasidagi balog‘at yoshiga yetmaganlar ishlari bo‘yicha mahkamalararo komissiyani birlashtirish yo‘li bilan Ijtimoiy Ishlar Departamentini tashkil qilish orqali amalga oshiriladi².

¹ <https://www.amnesty.org/en/what-we-do/child-rights/>

² <https://www.unicef.org/uzbekistan/uz/bolalar-himoyasi>

Bu borada O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori Bola huquqlarini himoya qilish tizimini takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida¹.

Bola huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish tizimini yanada takomillashtirish, bola huquqlarining kafolatlarini ta‘minlash va ushbu sohadagi xalqaro majburiyatlarni bajarishning ta‘sirchan tizimini yaratish maqsadida:

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 22-apreldagi “Bola huquqlari kafolatlarini yanada kuchaytirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-4296-son qarori bilan O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Inson huquqlari bo‘yicha vakili (ombudsman) o‘rinbosari — Bola huquqlari bo‘yicha vakil lavozimi joriy etilganligi ma‘lumot uchun qabul qilindi.

Xulosa shuki, bola huquqlari va ularni himoya qilish o‘z dolzarbligini hamisha saqlab qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. Актуальность проблемы прав ребенка и его защиты <https://cyberleninka.ru/article/n/aktualnost-problemy-prav-rebenka-i-ego-zaschity>
2. <https://www.savethechildren.net/what-we-do>
3. <https://lex.uz/ru/docs/-135679>
4. <https://www.amnesty.org/en/what-we-do/child-rights/>
5. <https://www.unicef.org/uzbekistan/uz/bolalar-himoyasi>
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 29.05.2020 yildagi PQ-4736-son <https://lex.uz/docs/-4831107>

¹ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 29.05.2020 yildagi PQ-4736-son <https://lex.uz/docs/-4831107>